

А. М. Вальчук*

ДУХОВНА КРИЗА СУСПІЛЬСТВА ТА ПРОБЛЕМА РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Сучасний стан життя населення України є багато в чому непевним та не чітко визначеним. Це проявляється у посиленні песимістичних настроїв серед людей. Особливо песимізм проявляється стосовно багатьох соціальних інститутів, що репрезентуються самою державою. Людина поставлена в такі умови, що їй необхідно самостійно вирішувати безліч життєво важливих питань. У граничному вираженні ці питання зводяться до самозбереження індивіда.

Прискорення темпів людського життя, насичення його новими, а особливо непізнаними фактами та явищами сприяє загостренню інтересу до індивідуального існування. Невирішеність ряду проблем духовного плану в культурі окремого народу, може спричинити небажані соціальні явища для цього суспільства. В перехідні періоди, коли виникають різні проблеми економічного, політичного, ідейного характеру, часто проходить збільшення випадків асоціальної та неадекватної поведінки, різних девіацій серед багатьох верств населення, часто зростає кількість посягань на людське життя та багато інших негативних соціальних явищ. Такі деструктивні явища призводять до загострення соціальних відносин. Для нормального функціонування суспільства необхідно враховувати всі можливі сторони цього процесу. Прикладом цього може бути страх перед невідомістю, певна соціальна незадоволеність через втрату попереднього статусу, нереалізованість, втрата життєвих орієнтирів і т. п. В свою чергу, це не дає ніяких важелів впливати та контролювати різноманітні соціальні процеси на практичному рівні. Цей процес призводить також до негативних тенденцій у вирішенні інших проблем, які пов'язані з досліджуваною темою, а саме таких, як пошук сенсу людського існування, проблема добра та зла, цілі та засоби їх досягнення, співвідношення моралі та закону, які виступають основними в сучасному українському суспільстві.

“Криза людської культури” (у період якої ми маємо “щастя” перебувати) — це дисбаланс розвитку духовної (гуманітарної в освіті) та матеріальної (вузькоспеціалізованої) складових. Часто вона виступає у вигляді духовної кризи суспільства. А в нас виявляється система освіти тільки й намагається цю “кризу” поглибити. З кожним навчальним роком зменшується кількість загальногуманітарних дисциплін у навчальних планах навчальних закладів, особливо вищих. Особливо жахає зменшення аудиторних годин на вивчення філософії, етики, естетики, логіки, соціології та ряду інших. Деякі дисципліни об'єднуються в рамках годин одного предмету (естетика з етикою). Багато дисциплін виводяться з навчального процесу (риторика, соціоекологія). Така ж ситуація і з вивченням Історії України. І подібна ситуація характерна не тільки для технічних ВНЗ, а навіть і для гуманітарних. При підготовці фахівців такої зараз популярної професії менеджера часто керуються суто економічними підходами, що призводить до де гуманітаризації. Головна задача менеджерів — правильна організація роботи людей, а не лише вміння тиснути на кнопки калькулятора.

Сьогодні триває справжнісінька духовна війна проти України. Перший удар — по мові. Другий — по культурі. Знищити багатющу українську культуру, звести нанівець скарбницю національного генія, вихолостити дух народу взялося телебачення. Третій удар завдається по українських традиціях. Нам щоденно цілеспрямовано нав'язують якусь сублимацію західного способу життя.

Те саме ми спостерігаємо й у сфері релігійних вірувань українців. Природним, притаманним християнам, тяжінням до Бога Творця, Бога Сина, Духу Святого і Богородиці намагаються знехтувати,

© Вальчук А. М., 2006

* доцент кафедри філософії та політології, завідувачий сектором соціально-психологічної роботи та релаксації Хмельницького університету управління та права, керівник Центру соціологічних досліджень, кандидат філософських наук

натомість нав “язучи нові вірування: буддизм, мусульманство, які не властиві українській нації. Більше того, з’явилися якісь харизматичні секти, відгалуження африканських вірувань, культ чаклунів, екстрасенсів, сатаністів тощо. Якщо нація втратить зв’язок із Богом, вона або загине, або перетвориться на стадо тварин.

У великі (етнічні) групи люди об’єднуються спільним етнічним походженням, спільними культурними традиціями, побутовими звичаями й певною мірою менталітетом (спосіб сприйняття довколишнього світу й реагування у різних формах на нього), стала сукупність людей — складається на певній території і характеризується відносно стабільними особливостями мови, культури і психіки.

Нація — етно-соціальна спільність людей, що має власну територію проживання, спільність рис психології і характеру, прихильність до національних матеріальних і духовних цінностей та економічну єдність.

Є один фактор, без якого будь яка етнічна група не зможе створити власну незалежну державу для забезпечення свого розвитку. Цей фактор є не матеріальною, а духовною складовою життя суспільства. В різних видах вона може називатись по-різному — ідея роду, етносу, державотворча сила. Найпоширенішою є назва “національна ідея”. Основою її для повноцінного життя української нації має виступати постановка питань — “хто ми?” і “яка мета нашого існування?” та відповідь на них.

На планеті нараховується більше ніж 3000 етносів, кожен із яких реалізовує свою національну ідею, незалежно від його чисельності та географічного положення. Національна ідея — це суть історії і життя кожного народу, яка увійшла до свідомості кожного етносу, його еліти, кожного його представника. Допоки жива національна ідея — жива нація.

Національна ідея — це духовна концепція національної свідомості, розуміння народом сенсу свого існування, свого призначення. Вона об’єднує народ і є провідником його на всіх етапах історії.

Національна ідея виводиться з пануючої ідеології та менталітету та реалізується в політичному житті. Національна ідея формується навколо певних “святих народу” представниками його еліти.

Національна ідея — це органічна сукупність духовних феноменів, що відображає єдність та нероздільність етносу, його відмінність, ментальну цілісність, та світоглядну унікальність. Без національної ідеї немає нації, а без нації — держави. Сучасні космополітизм та глобалізація може спричинити до зникнення відомої нам людської цивілізації.

Наша держава молода, і процеси її формування ще не закінчились. Про це свідчить не тільки невизначеність у геополітичних орієнтирах, до цього додаються ще й проблеми регіонального та етнічного характеру. В Україні проживають різні етноси і до того ж різного рівня етнічної самосвідомості. Особливості такого поліетнічного існування населення полягають у тому, що більшість етнічних груп мають незалежні державні утворення на корінних землях. До таких етносів належать поляки, євреї, литовці, вірмени, росіяни, турки, греки та деякі інші. Правда, є етнічні групи, які своєю корінною землею (батьківщиною) називають частину території України. Серед них треба виділити кримських татар гагаузів та караїмів. Перший тип етнічних груп несе в собі національну ідею тих держав, де цей етнос є пануючим. Друга група знаходиться в процесі вироблення власної сучасної національної ідеї.

Така ситуація може призвести до ряду протиріч, які в гіршому варіанті можуть призвести до різноманітних етнічних конфліктів. Приклади такого розвитку подій можна спостерігати як в Європі так і в Азії, Африці, Америці. Найяскравіші приклади це ексЮгославія та Росія. Етнічні протиріччя в цих державах переросли в збройні конфлікти і призвели в одній до її розвалу, а в іншій — до фактичного вичленення частини як окремої держави.

Для України як поліетнічної держави вироблення та реалізація національної ідеї має ряд серйозних зауваг. Безумовно це держава українського етносу, але поліетнічність населення впливає як на розробку, так, особливо, на способи та механізми втілення її в життя. Найкраще це може бути здійснено на базі україноетнічних фундаментальних основ. До таких основ належать деякі особливості менталітету, способу ведення економічної діяльності, мова та моральні цінності (прийнятні для всіх

етнічних груп), філософська база суспільного життя (особливості духовності, світогляду населення цієї території).

Будь-який етнос, використовуючи такий фундамент, повинен мати можливість реалізувати свої відмінності для більш повного розвитку. Тому потрібна виважена державна політика з цього питання. Всі потреби етносу реалізувати в поліетнічній державі неможливо, це є незаперечний факт. Держава повинна надати тільки можливості для реалізації етнічних потреб. Прикладом такого є дозвіл, а може й допомога у сфері звичаєвій, освітній, частково мовній (у місцях компактного проживання), економічній та ряду інших. Якщо ж держава дозволяє іншому недержавному етносу посісти панівне становище в деяких фундаментальних частинах державної основи, то це з часом може призвести до її руйнації. Особливо це стосується до економічної сфери загальнодержавного значення, управлінської сфери, загальнодержавної мови, освіти та виховання, засобів масової інформації та комунікації, армії. На жаль, приклади таких процесів ми можемо спостерігати в сучасній Україні. Держава в такій ситуації неефективно розвивається і не може забезпечити нормальне існування не тільки інших етносів, але й перестає виступати як поле розвитку державотворчого корінного етносу. Чи можуть українці як держана нація говорити про те, що новостворена держава є виразником усіх їхніх запитів та потреб? Ситуація в мовній сфері, управлінському середовищі, освіті, ЗМІ, церковному житті дуже дивна.

В історії людства були прецеденти таких чи подібних ситуацій у державах. Вплив грецької культури, зокрема мови, в Стародавньому Римі був занадто великий настільки, що в Сенаті виступали грецькою мовою. Безліч англійських, іспанських, португальських, російських колоній перебували і перебувають зараз у такому ж становищі.

Без сумніву відносний міжнаціональний спокій — це велике досягнення, його обов'язково потрібно зберегти, це повинно бути аксіомою для сучасної України. Як зробити можливим повну реалізацію корінного державотворчого етносу і одночасно вберегти населення від міжетнічних конфліктів?

Що таке українська національна ідея в сучасній державі? За основу цієї ідеї обов'язково має бути взята українська етнічна база. Це дозволить виробити те поле етнічної реалізації, в якому можуть проявити себе всі іноетнічні утворення. Ми не можемо ігнорувати історичні факти взаємин між окремими національними групами. А ці стосунки не завжди були добросусідськими та мирними. В цьому випадку потрібно використати різні чинники морального та релігійного (по можливості) характеру. Наприклад, взаємовибачення різних етнічних груп може зменшити рівень міжнаціональної напруги. Підтвердження такому підходу вже є. Це і приклад німецько-польських стосунків, ініціативи Папи Римського Івана — Павла II. Україна може використати цей досвід із користю для себе. Дуже добре зарекомендували себе традиції фольклорних фестивалів, карнавалів та інших подібних заходів масового характеру. Це призведе до того, що різні етнічні групи замість неприязні чи ненависті будуть зорієнтовані на пізнавальний інтерес до інших націй, що є характерним для всіх людей Землі. Можливо, потрібно використати засоби масової інформації, особливо телебачення для надання іншим етнічним групам можливості заявити про себе. На місцевому рівні корисно введення в освітню систему не тільки вивчення російської, англійської чи німецької мов, але й польської чи інших, навіть якщо це буде факультативне вивчення. Ця практика непогано б спрацювала і у вищій освіті.

Поляк чи росіянин мають відчувати себе не тільки громадянами України, але й вважати Україну своєю Батьківщиною, за свободу та незалежність якої він захоче віддати своє життя, бо ця держава робить усе можливе, щоб він міг себе відчувати поляком чи росіянином.

Загальнолюдське та національне мають співпрацювати в процесі формування сучасного народу України. Перше дозволить примирити можливі міжетнічні протиріччя і не дати їм перерости у конфлікти, особливо збройні, а друге дозволить зберегти етнічну ідентичність, самоповагу та впевненість у майбутньому для будь-якого громадянина України.

Стаття рекомендована до друку кафедрою філософії та політології Хмельницького університету управління та права (протокол № 3 від 12 жовтня 2006 року)